

KAKO NASTAJE SUVISLA PRICA

Evelina Rudan, *Vile s Učke*. Žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja. Zagreb/Pula: Hrvatska sveučilišna naklada, Povijesni i pomorski muzej Istre. 2016. 599 str.

Znanstvenu monografiju o predajama Evelina Rudan započinje rečenicom: "Priče su siguran znak razlikovanja između ljudi i drugih živih bića." Čovjek je kao društveno biće *homo narrans*, pripovijedajuće biće koje svoja znanja i iskustva, doživljaj sebe i svijeta ostvaruje suvislo ispričanim pričama. Znanstveni su interesi Eveline Rudan, potvrđeni u brojnim radovima, a sada i knjigom, dug zanimanju za pripovijedanje kao specifično ljudsko iskustvo. Autoricu ne zanima samo što se pripovijeda, nego i kako se pripovijeda te zašto se priče (u ovom slučaju demonološke predaje) oblikuju baš na takav način. Uvidi koje donosi i zaključci do kojih dolazi, koji se ovdje prije svega odnose na predaju kao žanr, ali podrazumijevaju i širi kontekst narativnih oblika, važni su i nezaobilazni za svaki budući naratološki pristup jer problematiziraju pripovijedanje kao takvo i rasvjetljuju načine oblikovanja i poticaje nastanka usmenoknjiževnoga teksta.

Riječ je o znanstvenoj monografiji kojoj je u podlozi višegodišnje istraživanje žanra predaje, ali i priča u cijelosti. To podrazumijeva precizan znanstveni pristup koji je uključivao terensko istraživanje na lokalitetu Istre, četrdeset tri rukopisne zbirke nastale iz istraživanja, razgovor s više od osamdeset kazivača i kazivača, transkripciju snimljene građe i u konačnici detaljnu analizu tekstova i kazivačkih situacija na temelju kojih su doneseni zaključci i konstituiran žanr predaje.

Knjiga *Vile s Učke*. Žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja sadrži, uz predgovor, osam poglavlja zaokružених uvodom i zaključkom: *Žanrovske karakteristike demonoloških predaja*, *Kontekst predaja*, *Kratak pregled dosadašnjih zapisa demonoloških/mitskih predaja u Istri*, *Nadnaravna bića, bića s nadnaravnim sposobnostima i nadnaravne pojave*, *Sekundarne demonološke predaje* te poglavlje *Tekstovi iz istraživanja* kojim započinje drugi dio knjige u kojem autorica donosi primarne tekstove predaja.

Već se šetnjom po poglavljima vidi da knjiga ima dva djelomično samostalna dijela, ali ovisna utoliko što prirodno proizlaze jedan iz drugoga – na tekstovima predaja autorica ovjerava polazne teze i donosi zaključke, teorijski zaokružuje promišljanja o predaji kao žanru i pripovijedanju kao specifičnom ljudskom iskustvu. Iako se čini da bi knjiga savršeno dobro funkcionirala i bez drugoga dijela ili, bolje rečeno, da bi drugi dio mogao funkcionirati kao samostalna zbirka istarskih predaja, tek ovako strukturirana, knjiga daje cjelovit uvid u žanr predaje, društveni i kazivački kontekst, načine nastanka i oblikovanja priče te legitimira kazivačice i kazivače kao sastavni, u usmenoknjiževnoj situaciji i središnji dio književnoga lanca.

U prvome, teorijskome dijelu knjige, u poglavlju *Žanrovske karakteristike demonoloških predaja* autorica donosi minuciozan opis žanra te prikazom dosadašnjih teorijskih uvida kritički i sveobuhvatno problematizira žanr predaje. Predaja se u teorijskoj misli ustanovila u opreci prema bajci, a dihotomija bajka – predaja odgovara dihotomiji poetičnost – povijesnost. Iz te se opreke mogu dobro vidjeti neke osobitosti žanra te koje su to karakteristike predaja koje ih razlikuju od drugih proznih žanrova. Odnos bajke i predaje vidi se i u odnosu kazivača prema tekstu,

odnosno u načinu na koji kazivači tretiraju ta dva žanra, u statusu koji ta dva žanra imaju u zajednici i u odnosu prema nadnaravnome. To bi ukratko značilo da bajka ne podrazumijeva vjerovanje u istinitost ispriповijedanoga, dok predaja podrazumijeva vjerovanje u istinitost onoga što se kazuje; bajke imaju status priče, dok predaje nemaju kod svih kazivača i u svim situacijama status priče; u bajkama je susret s nadnaravnim normalna i podrazumijevajuća pojava, dok su u predaji razine naravnoga i nadnaravnoga u sukobu, pa je nadnaravno doživljeno kao strano i prijeteće. Odnos bajke i predaje Evelina Rudan ilustrira metaforom filma i serije: bajka je film i za njezino je razumijevanje dovoljno poznavanje jezika žanra, dok je predaja (demonološka) epizoda duge serije za čije je razumijevanje potrebna upućenost u širi društveni kontekst, kazivački kontekst, situaciju i slično.

Autorica polazi od koncepta narativne plodnosti pomoću kojega provjerava "živost" žanra, odnosno status predaje kao jednoga od optjecajnijih usmenoknjiževnih žanrova. Narativnu plodnost definira kao "sposobnost likova i tema predaje da oforme nove predaje i/ili osiguraju optjecajnost starih varijanti u okviru žanrovskih značajki predaje" (9). Zapisi s terenskih istraživanja i analiza protagonista predaja pokazuju kako najveću narativnu plodnost imaju krsnik i njegovi pomagači, štrige i štriguni, more i teme o vraćanju mrtvih, dok su orko, vila i vukodlak manje narativno plodni. Autoricu zanima žanrovsko određenje predaje, pa istražuje ključne postupke i gradbene dijelove tog žanra. Na temelju dosadašnjih spoznaja i analize zapisa s vlastitih terenskih istraživanja izdvaja dva ključna postupka predaja: "činiti tajnim" i "činiti poznatim". Tajnovitost obuhvaća ono što pripada sferi nadnaravnoga i može se očitovati na razini likova

predaje, na razini oblikovanja teksta te na razini konteksta, kazivačkih situacija i recipijenata. Analiza postupka "činiti tajnim" pokazuje njegove implikacije na oblikovanje teksta (krnjost, neodređenost) i na stil predaje (npr. izostavljanje imena protagonista i nizanje pokaznih i/ili neodređenih zamjenica). Postupak "činiti poznatim" odnosi se na sferu ovisnog (npr. saznajemo imena ljudskih protagonista, tko su bili i što su činili, odnosno sve ono što o njima možemo znati). Poznatost se ostvaruje najviše u okviru tzv. formula vjerodostojnosti, dijelova teksta kojima se recipijentu jamči istinitost ispriповijedanih događaja. Njima autorica posvećuje posebno poglavlje u kojem objašnjava i primjerima ilustrira četiri tipa formula vjerodostojnosti: datacijske, prostorne (mjesne), svjedočke i kazivačke. Za razliku od ostalih formula usmene književnosti, formule vjerodostojnosti mogu biti izrečene i u kontekstu kazivačke situacije. One su, uz distributivne podatke i događaj predaje, ključni konstitutivni dijelovi tog žanra. U nekoliko središnjih poglavlja autorica daje opis i analizu konteksta u kojemu se predaje aktualiziraju, od širega društvenoga do kazivačkoga konteksta (konteksta u užem smislu), donosi primjere, opise i analize kazivačkih situacija te preko njih osvjetljuje predaju kao žanr, njezin status u zajednici i izazove s kojima se istraživači susreću na terenu. Sve su te informacije dragocjene budućim terenskim istraživačima i samostalnim analizama teksta predaje jer pružaju uvide u izvorne kazivačke situacije, interaktivnost kazivača i recipijenata te vrlo zastupljeno dijaloško kazivanje priče.

Poglavlje *Nadnaravna bića, bića s nadnaravnim sposobnostima i nadnaravne pojave* donosi opise protagonista demonoloških predaja oko kojih se formiraju nove priče ili varijante starih priča: krsnik

i drugi pomagači, štrige i štriguni, mora, orko, mrtvi, vile, nadnaravne pojave i kljuka. Za svako od tih bića i pojava autorica donosi distributivne podatke koji im osiguravaju narativnu plodnost, od fizičkoga identiteta (gdje je moguć), načina djelovanja i etičkoga identiteta do apotropejskih postupaka (štrige, mora, orko). Analiza teksta nikada ne ostaje na površini, ne zadovoljava se samo nabranjem tema i motiva, već ulazi u problematizaciju žanra, strukture i stila s istančanim osjećajem za estetsko. S koliko pomnje i znanja autorica pristupa tekstu, vidi se u detaljnim analizama koje uvijek uspijevaju iznijeti ono bitno za razumijevanje samoga žanra, ne zane-marujući estetsku dimenziju teksta koja se za predaju nije uvijek podrazumijevala (kao u toliko često uspostavljanoj opreci prema bajci kod koje je estetska dimenzija bila neupitna).

Prije zaključka autorica u poglavlju *Sekundarne demonološke predaje* problematizira tekstove u kojima dolazi do iznevjeravanja stvarnosti demonoloških predaja. To se iznevjeravanje postiže ukazivanjem na neistinitost, iskazivanjem skeptičnosti i racionaliziranjem događaja predaje. Predaje toga tipa Evelina Rudan naziva sekundarnim predajama i pretpostavlja njihovu veću narativnu plodnost nego što to pokazuje istraživanje.

U osmome poglavlju, naslovljenom *Tekstovi iz istraživanja* autorica donosi predaje sakupljene na terenskom istraživanju u Istri u razdoblju od 2000. do 2003. godine. U osam potpoglavlja: *Krsnik*, *Strige*, *Mora*, *Orko*, *Mrtvi*, *Vile*, *Nadnaravne pojave* i *Sekundarne predaje* donosi 365 tekstova koji su poslužili kao temeljna građa za knjigu. Najveći broj predaja okupljen je oko lika krsnika (94) i štrige (81), dok je najmanji broj predaja o vilama (13).

Tekstovi koje Evelina Rudan donosi u drugom dijelu knjige višestruko su zanimljivi i dragocjeni. Prvo, jer pokazuju dinamiku kazivačke situacije. Tako transkribirani tekstovi (što uključuje pitanja zapisivačice i komentare, upadice ostalih sudionika kazivačkoga konteksta) dobro ilustriraju dinamiku usmenoknjiževne komunikacije i važnost konteksta (konteksta u užem smislu, tzv. kazivačkoga konteksta). Drugo, transkribirani tekstovi sa svim popratnim komentarima u bilješkama ispod teksta najbolje "čuvaju" kazivački kontekst i način na koji priče nastaju, koji su im poticaji te kakve su uloge sudionika (istraživač/zapisivač, kazivač, ostali recipijenti) komunikacijskoga procesa u njihovu oblikovanju. Treće, u komentarima ispod primarnoga teksta dobivamo informacije o nastanku varijanti i poticajima za oblikovanje novih priča te možemo primijetiti različite strategije kojima se pripovjedači služe u oblikovanju teksta. Nadalje, tekstovi ostaju kao primarna i poredbena građa budućim folklorističkim istraživanjima narativnih žanrova.

Ne smijemo zanemariti ni činjenicu da uz sve gore navedeno tako transkribirani tekstovi upisuju i informacije o istraživačici/zapisivačici. U njima se otkriva autoričino folklorističko znanje, bogato iskustvo terenskoga istraživanja, poznavanje širega konteksta priča i svih relevantnih ranijih istraživanja, čvrsta teorijska podloga na temelju koje i može graditi žanr predaje te uvažavanje kazivačica i kazivača koji priču oblikuju. Znanstveni tekst autorica ispisuje suvislo i argumentirano, a konačni zaključci do kojih dolazi uzimaju u obzir i ranija istraživanja struke (domaća i svjetska), na koja se oslanjaju, ali i s kojima polemiziraju.

Iako je u središtu zanimanja ove znanstvene studije predaja kao usme-

noknjiževni žanr, ovako sveobuhvatna, teorijski snažna i pronicljiva literatura bit će zasigurno dobar poticaj i folklo-

rističkim i budućim filološkim istraživanjima.

Josipa Tomašić

ČITANJE VIDLJIVOG

Achim Hescher, *Čitanje grafičkog romana: Žanr i naracija* (*Reading graphic novels: genre and narration*). Series: Narratologia (Book 50). Berlin/Boston: Walter De Gruyter Inc. 2016. 219 str.

Vizuelna percepcija i komunikacija posredstvom vizuelnih formi još od kraja 90-ih godina razmatrane su "... kao kulturni konstrukt, koji kao takav podleže čitanju i interpretaciji u meri u kojoj tim procedurama podleže književni tekst" (Mitchell 1995).

Čitanje i razumevanje vizuelnog teksta, determinacija, opis i klasifikacija fenomena grafičkog romana – teme su monografije Achima Heschera, profesora univerziteta Koblenz-Landau (Nemačka), koji godinama dosledno i istrajno istražuje grafički roman.

Spajanje teksta i slike je sinkretička pojava koja je oduvek postojala, jer umetnost prevashodno teži tome da istovremeno deluje na nekoliko oblasti percepcije. Izučavanje takvog popularnog formata, kao što je grafički roman, još je uvek u toj fazi istraživanja gde se samo fiksira pojava fenomena. Rad Achima Heschera je redak primer gde je fenomen temeljno istražen, a ne samo opisan.

Monografija *Čitanje grafičkog romana: Žanr i naracija* (*Reading graphic novels:*

genre and narration) objavljena je 2016. godine kao pedeseta sveska biblioteke Naratologija: Ogledi iz teorije (urednici Fotis Jannidis, Matías Martínez, John Pier). Ova biblioteka štampa istraživanja iz oblasti teorije naracije.

Vrednost ove monografije je višestruka budući da ona razdvaja pojmove strip i grafički roman i time rešava terminološku nedoumicu. Često se u pojam grafički roman uključuje veoma širok krug narativno-grafičkih dela: ilustrovane knjige, japanske mange, serijske sveske-albumi, nonfiction i klasična dela, adaptirana u obliku grafičkog romana, što otežava determinisanje same pojave.

Takođe često definicije pojma grafičkog romana, bez obzira na njihovu raznolikost, svode se, pre svega, na konstataciju očiglednog: to je priča u slikama većeg obima. O grafičkom romanu kao sintetičkom žanru, koji sjedinjuje tekst i slike, pišu skoro svi istraživači, ali retko se ko osmeli da izađe izvan granica opisanja spoljašnje forme i definisanja nečega što bi dalo predstavu o funkcionisanju mehanizma baš te sintetičke strukture.

Monografija temeljno razmatra mehanizam "čitanja vidljivog", pri čemu nije reč samo o komunikaciji posredstvom slika, kako je to predstavljeno u teoriji okularocentrizma, već je istražen poseban mehanizam, kada se tekst vizuelizuje, dok ilustracija postaje narativna. Opisivanje mehanizma ovakve kulturne simbioze prilično je složena stvar, tako